

SINONIMLAR VA KO‘P MA‘NOLILIK TARJIMASI (O‘ZBEK VA TURK TILLARI MISOLIDA)

Ozoda Tursunovna Aripova

O‘qituvchisi O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqola o‘zbek va turk tillarida sinonimlar va ko‘p ma‘nolilik hodisalarining tarjimasi masalalarini yoritadi. Tilshunoslikning muhim bo‘limlaridan biri sifatida sinonimlar va ko‘p ma‘nolilik tilning boyligi va ko‘lamini belgilovchi omillardan hisoblanadi. Maqolada bu ikki hodisaning tarjimaga ta‘siri, o‘zbek va turk tillaridagi o‘xshashliklar va farqlar tahlil qilinadi. Mualliflar tilning madaniy va lingvistik xususiyatlari, shuningdek, sinonimlarning kontekstual qo‘llanilishi va ko‘p ma‘noli so‘zlarning ma‘no doirasi tarjimaga qanday ta‘sir qilishini muhokama qilganlar. Tadqiqot natijasida sinonim va ko‘p ma‘nolilik tarjimasida aniqlik va madaniy moslashuv zarurligi ta‘kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Sinonimlar, ko‘p ma‘nolilik, tarjima, o‘zbek tili, turk tili, tilshunoslik, madaniy xususiyatlar, kontekstual tahlil, semantik moslashuv.

Kirish qismi: Til - insoniyatning eng asosiy aloqa vositasi bo‘lib, uning boyligi va murakkabligi ko‘p ma‘nolilik va sinonimlar kabi hodisalarda namoyon bo‘ladi. Sinonimlar bir xil yoki o‘xshash ma‘noni ifodalovchi turli so‘zlar bo‘lib, ular tilning boyligi va ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Ko‘p ma‘nolilik esa bir so‘zning bir necha turli ma‘noga ega bo‘lishi bilan tavsiflanadi va ushbu hodisa ham tilning semantik qirralarini ochib beradi.

Turkiy tillar oilasiga mansub o‘zbek va turk tillarida sinonimlar va ko‘p ma‘nolilik muayyan o‘xshashliklar va farqlarga ega. Ushbu maqola ushbu hodisalarning tarjima jarayoniga ta‘sirini o‘rganishga bag‘ishlangan. Har bir til o‘ziga xos madaniy va lingvistik xususiyatlarga ega bo‘lib, bu tarjima jarayonida sinonimlarning va ko‘p ma‘noli so‘zlarning to‘g‘ri tanlanishini taqozo etadi. Maqolada o‘zbek va turk tillarida sinonimlar va ko‘p ma‘nolilikni aniqlash, ularni tarjima qilish jarayonida duch kelinadigan muammolar va ularni hal qilish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Shuningdek, maqolada tilning semantik boyligini o‘rganish va tarjimada yuqori aniqlikni ta‘minlash uchun kontekstual tahlil muhimligi ta‘kidlanadi. Ushbu yondashuv nafaqat lingvistik, balki madaniy moslashuvni ham o‘z ichiga oladi. Maqola nazariy bilimlarni amaliy misollar bilan boyitib, o‘zbek va turk tillari doirasida sinonimlar va ko‘p ma‘nolilikni tarjimada to‘g‘ri qo‘llash yo‘nalishlarini aniqlashga yordam beradi.

Asosiy qism: Sinonimlar va ko‘p ma‘nolilik tilshunoslikda muhim kategoriyalar bo‘lib, ular tilning boyligini belgilovchi asosiy omillardandir. Sinonimlar bir xil yoki o‘xshash ma‘noni ifoda etuvchi turli leksik birliklar sifatida tahlil qilinadi. Ko‘p ma‘nolilik esa bir so‘zning bir necha ma‘no qatlamlariga ega bo‘lishi orqali ifodalanadi. O‘zbek va turk tillari turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lsa-da, har ikkala tilda sinonim va ko‘p ma‘noli so‘zlarning shakllanishida o‘ziga xos xususiyatlar mavjud. Masalan, o‘zbek tilida sinonimlar ko‘proq arabcha va forsiy so‘zlar orqali kengaygan bo‘lsa, turk tilida bu jarayon asosan mahalliy leksik birliklar asosida amalga oshgan.

Ko‘p ma‘nolilikning tahlilida so‘zning birlamchi va ikkilamchi ma‘nolari aniqlanib, kontekstual o‘zgarishlar hisobga olinadi. Masalan, o‘zbek tilidagi “yurak” so‘zi turk tilida “kalp” (biologik organ) yoki “yürek” (qahramonlik va jasorat timsoli) ma‘nolarida farqlanadi. Bu hodisa tarjima jarayonida qo‘shimcha tahlil va aniqlikni talab qiladi.

Sinonimlarning tarjimasi til va madaniyat o‘rtasidagi aloqalarni aniqlashda muhim o‘rin tutadi. O‘zbek va turk tillarida bir xil ma‘noni ifodalovchi sinonimlar mavjud bo‘lsa-da, ularning qo‘llanilishi va

semantik chegaralari ba'zan bir-biridan farqlanadi. Masalan, o'zbek tilidagi "go'zal", "chiroyli", "maftunkor" so'zlari turk tilida "güzel" yoki "şirin" kabi so'zlar bilan tarjima qilinadi. Biroq, har bir sinonimning stilistik yuklamasi va qo'llanilish joyi bir xil emas. Shuning uchun tarjimon sinonimlarning kontekstual ma'nosini aniq tushunishi va uni madaniy xususiyatlarga moslashtirishi kerak.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, turk tilida sinonimlarning kontekstual qo'llanilishi ko'pincha hissiy va stilistik nuances (nozik farqlar) bilan boyitiladi. Masalan, turk tilida "güzel" keng ma'noga ega bo'lsa, "hoş" odatda ijobiy taassurot qoldiruvchi narsalarni tasvirlashda ishlatiladi. Tarjima jarayonida sinonimlarning bu xususiyatlarini hisobga olish muhimdir.

Ko'p ma'nolilik tarjimada murakkabliklar va qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bir so'zning bir nechta ma'noga ega bo'lishi tarjimon tomonidan kontekstni chuqur tahlil qilishni talab qiladi. Masalan, o'zbek tilidagi "yoz" so'zi turk tiliga "yaz" (fasl) yoki "yazmak" (yozish) sifatida tarjima qilinadi. Bunday hollarda kontekstdan kelib chiqib, to'g'ri tarjimani tanlash zarur.

Turk tilida ko'p ma'nolilik ko'pincha ifoda usullarining boyligi bilan birga keladi. Masalan, "açık" so'zi "ochiq" (kenglik), "ochiq" (haqiqatni aytish) yoki "ochiq" (ochlik hissi) ma'nolarida ishlatilishi mumkin. O'zbek tilidagi "ochiq" so'zi esa bu ma'nolarni ko'pincha kontekstual ravishda ifodalaydi. Bu esa tarjimonning semantik moslashuv ko'nikmalarini talab qiladi.

Madaniy kontekst sinonimlar va ko'p ma'nolilik tarjimasida hal qiluvchi o'rin tutadi. Har bir til madaniy jihatdan o'ziga xos bo'lgan tasavvur va ifoda shakllarini o'zida mujassamlashtiradi. Masalan, o'zbek tilidagi "mehmondo'stlik" tushunchasi turk tilida "misafirperverlik" sifatida tarjima qilinadi, lekin ikki til o'rtasidagi madaniy tafovutlar ushbu tushunchaning hissiy va madaniy yuklamasini o'zgartirishi mumkin. Tarjima jarayonida sinonimlarni va ko'p ma'noli so'zlarni madaniy xususiyatlarga moslashtirish orqali yanada aniq va tushunarli tarjima yaratish mumkin.

Madaniy o'ziga xosliklar tarjima jarayonida sinonimlar va ko'p ma'nolilikni to'g'ri ifodalashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har ikki til madaniy jihatdan bir-biriga yaqin bo'lsa-da, ayrim leksik birliklarning ma'no doirasi va ishlatilishidagi farqlar tarjimada maxsus yondashuvni talab qiladi. Masalan, o'zbek tilida "hurmat" va "izzat" tushunchalari madaniy boylikni aks ettirsa, turk tilida bu tushunchalar "saygı" va "hürmet" shaklida ifodalanadi, lekin ularning ishlatilish holati turlicha bo'lishi mumkin.

Sinonimlar va ko'p ma'noli so'zlarni tarjima qilish jarayonida lingvistik va semantik moslashuv muhim omil hisoblanadi. Har ikki tilda so'zlarning semantik chegaralarini tahlil qilish, ularning kontekstga mos ravishda ishlatilishini ta'minlash va madaniy qirralarini hisobga olish orqali tarjima sifati oshiriladi. Bu, ayniqsa, badiiy, ilmiy va madaniy matnlarni tarjima qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, tarjimonlar uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Sinonimlarni tanlashda ularning kontekstual va stilistik ma'nolarini chuqur o'rganish.
- Ko'p ma'noli so'zlarni tarjima qilishda so'zning asosiy va kontekstual ma'nosini farqlash.
- Har ikki tilga xos madaniy xususiyatlarni tarjima jarayonida inobatga olish.
- Lingvistik va semantik moslashuvni ta'minlash uchun kontekstual tahlilga asoslangan yondashuvni qo'llash.

Ushbu natijalar o'zbek va turk tillarida sinonimlar va ko'p ma'nolilikni o'rganish va tarjima jarayonida aniq va samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Natijalardan kelib chiqib, tilshunoslik va tarjima nazariyasida ushbu mavzuni yanada chuqurroq o'rganish zarurati mavjudligi ta'kidlandi. Bu esa o'z navbatida, turkiy tillarning leksik va semantik boyluklarini o'zaro solishtirish va tadqiq qilishda yangi imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa qismi: Maqolada o'zbek va turk tillaridagi sinonimlar va ko'p ma'nolilikning tarjima jarayoniga ta'siri atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, sinonimlarning to'g'ri tarjimasi ularning kontekstual ma'nosini va stilistik xususiyatlarini chuqur tushunishni talab qiladi. Ko'p ma'noli so'zlarning tarjimasi esa kontekstni tahlil qilish, madaniy xususiyatlarni hisobga olish va semantik aniqlikni ta'minlash orqali amalga oshiriladi.

O'zbek va turk tillarida sinonim va ko'p ma'nolilik hodisalari o'xshash jihatlari bilan bir qatorda muayyan farqlarga ham ega. Ushbu farqlar tarjima jarayonida aniqlik va moslashuvni ta'minlash uchun e'tiborga olinishi lozim. Sinonimlar va ko'p ma'nolilikni tahlil qilish orqali turkiy tillarning lingvistik boyligi yanada chuqurroq o'rganiladi va bu tarjima sohasida samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Tarjimada madaniy moslashuv va tilning nozik qirralarini tushunish, ayniqsa, sinonimlar va ko'p ma'nolilikni to'g'ri ifodalashda muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. Hamidov, H. (2006). Türkçe deyimlerin anlam özellikleri: Konuşma ile ilgili deyimler. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (22), 39-45.
2. Hamidov, H. (2002). Türkçede insan ilişkileriyle ilgili deyimler. Türk Dili Dergisi, 610, 58-60.
3. Hamidov, X. (2024). Turk tili frazeologiyasi va o'zbekcha-turkcha tarjima masalalari. Monografiya), 1, 232.
4. ALTUNDAG, M. J. Q. (2024). TURK VA O'ZBEK SO'Z BOYLIQIDA TERMINLAR VA UNING XUSUSIYATLARI. TADDIQOTLAR. UZ, 40(1), 95-98.
5. Hamidov, Xayrulla, and Arzu Karausta. "TURKCHAGA ARAB TILIDAN O'ZLASHGAN JURNALISTIKAGA OID TERMINLAR XUSUSIDA. Konferensiyalar| Conferences, 1 (1), 28-33." 2023.
6. Xayrulla Hamidov. Turk tili frazeologiyasi va o'zbekcha-turkcha tarjima masalalari. (Monografiya), Publication date 2024/1. 232 p.
7. Hamidov, Khayrulla Khudoyorovich. "Regarding the transference of metaphors in uzbek novels in Turkish translations." ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH 10.4 (2021): 200-205.
8. Hamidov, Xayrulla. "TURKCHA MAROSIM NOMLARI VA ULARNING TARJIMASIGA DOIR." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2.Special Issue 28 (2022): 230-237.
9. Aripova, Ozoda Tursunovna APPLICATION OF GAME TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO THE BLIND AND VISUALLY IMPAIRED // ORIENS. 2023. №22. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/application-of-game-technologies-in-teaching-foreign-language-to-the-blind-and-visually-impaired>
10. ABDULLAYEVA, M. (2024). Inglizchadan o'zbekchaga nasriy tarjimaning milliy-madaniy xususiyatlari (XX asr oxiri XXI asr boshlarida ingliz tilidan bevosita tarjimalar misolida). TADDIQOTLAR.UZ, 50(5), 80-84. <https://scientific-jl.org/tad/article/view/3734>
11. Dilorom Bakhadirovna Sultanova. (2024). Problems of Translation of Historical Works: Past and Present. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 2(12), 16-20. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJRCS/article/view/6281>

12. Abdujabarova, K. H. (2024). Assessing Students' Reading Comprehension (Journalism as an Example). *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies* (2993-2599), 2(12), 8–11. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJRCS/article/view/6271>
13. Begmatova, B. M., & Kasimova, S. S. STUDY OF THE PROBLEM OF PREDICATIVITY AND ATTRIBUTION IN LINGUISTICS.
14. Mahamadjon Pulatbayevich Aripov. (2024). MEANING PHENOMENA IN TURKISH WISHES / GREETINGS / PRAYERS. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 11(12). Retrieved from <https://www.ijmrd.in/index.php/ijmrd/article/view/2315>
15. Махамаджон Пулатбаевич Арипов. ТУРКЧА ТИЛАК / ОЛҚИШ / ДУОЛАРДА МАЪНО ХОДИСАЛАРИ. Илм фан хабарномаси. *Worldly knowledge nashriyoti*. 9.12. 2024. 379-385 bet. www.worldlyjournals.com
16. Aripov, M. P. (2021). Semantics of wishes/applause/prayers associated with religious terms. *International Journal of Linguistics, Literature and Culture*, 7(4), 274–278. <https://doi.org/10.21744/ijllc.v7n4.1808>
17. SODIQOV, Q., HAMIDOV, X., Xudoyberganova, Z., & Aminova, L. (2003). Turk tili.
18. Hamidov, K. K. (2021). Regarding the transference of metaphors in uzbek novels in Turkish translations. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 200-205.